

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

III. ULUSLAR ARASI
MEVLÂNA KONGRESİ
3rd INTERNATIONAL
MEVLANA CONGRESS

BİLDİRİLER / PAPERS

5-6 MAYIS 2003

5-6 MAY 2003

KONYA / TÜRKİYE / TURKEY

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE BİR MERKEZ -ÇEVRE İLİŞKİSİ OLARAK İNSAN HAKLARI

Prof. Dr. Edibe SÖZEN*

3.Uluslararası Mevlana Kongresi' nin Etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen bu oturumda sunacağım tebliğin amacı, insan hakları söylemini kuşatan ve bir üst-söylem şeklinde sufizmin mesajlarından sulh-i kul ilkesinin kurgulanmasını önceleyerek, Almanya'da yaşayan üniversiteli üçüncü kuşak Türk gençlerle, Türkiye 'de yaşayan üniversiteli gençlerin insan hakları konusundaki yorumlarına ilişkin bulguları yorumlamaktır. Bir söylem olarak insan hakları bütün kültürlerde aynı biçimde mi yorumlanmaktadır? Kültürel farklılıklar, birer evrensel/küresel değerler dizisi olarak insan hakları ihlalleri ve uygulamalarında ne denli geçerlidir? Merkez-çevre ilişkisi dahilinde sufistik mesajlar, kültürlerarası iletişimin merkezinde yer alabilir mi?

Sulh-i kul ilkesi

Genelde sufizmin, özelde insan hakları söyleminin kaynağı insandır.

Günümüzde sufizm, her ne kadar bir çevre faktör olarak değerlendirilse de, kültürlerarasılık siyasetinin ve buna bağlı olarak kültürlerarası iletişimin belirleyici özelliği 'farklılıklarla birarada yaşama' nın ve kültürel liberasyonu mümkün kılan söylemsel mücadelenin bir gücünü teşkil edebilir. Akbar S.Ahmed, özellikle sufistik mesajlardan sulh-i kul (her şeyle barış) ilkesinin İslâmiyet, barış ve kardeşlik gibi önemli bir mesajı aktardığını ifade eder (Ahmed, 2000:43).

Sulh-i kul ilkesi, sufizmin güçlü bir mesajı olarak belirlense de, gündelik hayat pratiğindeki kültürel dönüştürücü gücü yeterli değildir. Hem kültürlerarasılık siyaseti hem de insan hakları sürekli değişen ve dönüşen söylemlere sahiptir. Her iki siyaset de dinamiktir ve mevcut kavramlarının, kurumların, ulus-devletlerin, bireylerin, ulusal kimliklerin, insanın onur ve haysiyetinin, demokrasinin, evrensel ilkelerin, küresel değerlerin, vs. dönüşümünü ister. Her iki siyaset de dönüştürücü güce sahip olmakla beraber, özellikle merkez-çevre ilişkisi açısından sorunludur.

---

* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

Küresel değerlerin yerelleştirilmesi

Dünya göç haritası düşünüldüğünde, merkezi konumda olan küresel değerler veya kültürlerarası iletişim siyasetleridir; çevre ise ulusal ve yerel değerlerden kuruludur. Kültürlerarası iletişim ve insan hakları söylemi için merkez-çevre ilişkisini belirleyen esas süreç küresel olanın yerelleştirilmesi/yerlileştirilmesi veya bölgeselleştirilmesidir. Bu bağlamda insan hakları, küresel dünyada kurgulanmış ya da güçlüler siyasetince kabul edilmiş siyasi, sosyal ve sivil taleplerin ulusal, yerel ve bölgesel kültürlere dönüşüm sürecinde, bizzat farklı kültürlere mensup insanların taleplerine ilişkindir. 1953-1993 yılları arasındaki sivil taleplerin en yüksek oranda artış gösterdiği alan %33'den %190 artışta görüldüğü gibi insan haklarına ilişkindir (Sikkink and Smith, 2002:30).

Merkezi konum teşkil eden küresel değerler paralelinde insan hakları da, her yerde ve herkes için geçerlidir. Haklar bir önceki yüzyılın aksine devletler için değil, bireyler ve hatta doğrudan insanlar içindir. Küresel sürece ilişkin insan haklarının sorunsuzmuş gibi görünen genel tanımına karşın, görünen tablonun sorunlu bir merkez-çevre ilişkisidir.

Merkez-çevre ilişkisi ve insan hakları

1999 yılında gerçekleşen Türk-Alman Sempozyumu'nda hararetle tartışılan konulardan biri de kültürlerarasılık siyasetiyle yakından ilişkisi bulunan insan haklarıdır. Sempozyumun dikkat çekici tartışmalarından birini, haklar yerine getirilirken kültürel farklılıkların gözetilip gözetilemeyeceği konusu teşkil eder. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargıçlarından Rıza Türmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve Sözleşmesinin evrensel uniform özelliğini gösterdiğini; aynı kültüre sahip devletler arasında geçerli olan bir sistem olduğunu, insan hakları ihlallerinde kültürel farkın gözetilmesi konusunda da sözleşmede yer almayan, fakat içtihadı dayalı bir ortak noktaya ulaşıldığını şöyle ifade eder: "Devletlere kültürel farklılıktan gözetecek takdir yetkisi verildi. Bu alan sözleşmede yer almıyor. Fakat içtihadlarla zaman içinde böyle bir yetki tanındı. Yani burada bir sınır çizgisi belirlendi (margins of appreciation). Nerede insan hakları evrensel uygulanmalıdır nerede devletler bir takım kültürel farklılıklara yer verilmelidir? İşte, İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıyla bu çizgiyi ortaya çıkardı" (Türmen, 1999:280).

Böylesi bir teamülden sonra, sözleşmenin dayandığı temel felsefede yer aldığı gibi insan haklarını en iyi koruyan sistemin de demokrasi olduğunun altı çizilir. Yani, demokrasi aynı zamanda devletlere bırakılan takdir yetkisi alanını sınırlarını da çizmektedir. Takdir yetkisi tabii ki maddelere göre değişmekte. Mesela işkence, kötü muamele ya da hayat hakkının ihlali gibi vahim durumlarda işlemez. Buna karşılık mesela eğitim hakkıyla ilgili ya da mülkiyet hakkıyla ilgili konularda devlet kendi kültürel özelliklerini daha çok dikkate alır (Rıza Türmen, 1999).

İnsan onuru ve insan hakları

Kültürlerarasılık siyasetini uygulayan tülkelere bakıldığında, yine önemli bir sorunun eğitim ve insan onurunu belirleyen kültürel değerlerde ortaya çıktığı görülmüştür. İnsan hakları son tahlilde, insan onurunu korumasına ilişkindir. Bu sebeple de insan hakları, yürürlükteki hukuktan ayrıdır. Küresel değerler, ahlak, dinler, kaynağı ne olursa olsun insan hakları, insanın onurunu korumayı hedef alır. Farklı kültürlerle entegre olma aşamasında da, insan onurunu koruması biçiminde yorumlanan insan hakları kültürlerarası siyasetin paradoksal yönünü teşkil eder.

Yakın geçmişte, Tübingen'de Türk öğrencilerine yönelik muamele böylesi bir paradoksu açıkça gündeme getirmiştir. "Tübingen'de Türk aileleri onurları kırıldığı gerekçesiyle, çocuklarını okuldan çekmişlerdi. Çünkü çocuklar Almanca yeterli olmadığı için sınıfın arkasına oturtulmuşlardı. Bu durumda Türk ana babalar incinmişti. 'Çocuklarımız sanki orada bir vazo gibi duruyorlar' hiçbir şey öğrenmeden çıkıp geliyorlar; okula göndermeyiz artık çocuklarımızı" diyorlardı. (Tacar, 1999:257).

Fransa da 1990 yılında yapılan bir araştırmada, Fransız çocuklarının ve gençlerinin onurdan ne anladıkları değerlendirilmiş. Araştırmaya göre, İrlandalıların % 66 sı İrlandalı olmaktan onur duymakta, bunu %55 ile İngiltere, %46 ile Kuzey İrlanda, %21 ile Almanya, %19 ile Hollanda izlemekte, en aşağı düzeyde ise İtalya gelmekte (Tacar,1999:258).

Benim 2002-2003 yılları arasında, Köln Üniversitesi'nde okuyan Türk öğrencileri, İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İletişim Fakültesi öğrencileriyle yapmış olduğum araştırmaya göre, her üç fakültenin öğrencileri insan haklarını doğrudan 'insan onuru' nun korunmasına ilişkin haklar olarak yorumlanmıştır. Köln Üniversitesi'ndeki Türk öğrencilerinin %72 si; İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin % 59'u, İletişim Fakültesi öğrencilerinin %63'ü insan haklarını 'insan onur ve haysiyetinin korunması' şeklinde değerlendirmişlerdir.

Merkez- çevre ilişkisi dahilinde insan haklarının alanını, Köln Üniversitesi'nde okuyan Türk öğrencilerinin %55'i 'toplumsal düzen ve barışı sağlayacak kurallar' şeklinde değerlendirirken, ikinci sırada 'hukuku'; üçüncü sırada da 'ahlakı' göstermişlerdir. İ. Ü Hukuk Fakültesi öğrencilerinin %53'ü, yine aynı biçimde 'insan haklarını toplumsal düzen ve barışı sağlayacak kurallar' şeklinde değerlendirmişler; ikinci sırada da 'hukuku' göstermişlerdir. İ.Ü. İletişim Fakültesi öğrencilerinin % 67'si insan hakları alanını 'toplumsal düzeni ve barışı sağlayacak kurallar' olarak belirlemişler ve ikinci sırada da 'hukuku' göstermişlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni Köln Üniversitesi'ndeki Türk öğrencilerinin %44'ü bir insan hakları metni ve kendileri için bir teminat olarak görürlerken, İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğrencile-

rinin % 39'u; İletişim Fakültesi öğrencilerinin de ancak %18'i sözleşmeyi bir insan hakları metni ve kendileri için bir teminat mercii olarak değerlendirmişlerdir.

Her üç gruba da 'Türkiye'de insan hakları sorulduğunda, Köln Üniversitesi öğrencilerinin %31 'i, Türkiye'de insan hakları söyleminin 'AB süreciyle ilgili' olduğunu, %22' si 'bireylerin talebi' olduğunu; İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin %43.8'i yine 'AB süreciyle ilgili' olduğunu, %31'i ise insan haklarının 'hukuk devletinin gerekliliği' olduğunu, İ. Ü. İletişim Fakültesi öğrencilerinin %44'ü 'AB' ye giriş' ve akabinde 'uluslararası alanda kabul görme' ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir.

Halihazırda ham verilerle değerlendirmeye çalıştığım 'Türkiye'de İnsan Hakları Söylemi' başlıklı yapmış olduğum araştırmada her üç gurubun da ortak bir biçimde insan haklarını 'insan onuru' şeklinde yorumlamaları, insan hakları alanını barışı ve düzeni sağlayan kurallar' şeklinde değerlendirmeleri, genç Türkler arasında, insan hakları söyleminin kültürel ve sosyal yönüne daha fazla vurgu yapıldığını göstermektedir.

İnsan onurunun korunması ve teminat altına alınması bugün için insan hakları alanının temel belirleyicisi olmakla beraber, kültürlerarası siyasetin önemli bir sorununu teşkil etmektedir. Salt küresel ya da evrensel değerlerden yola çıkarak insan hakları söyleminden sözetmek mümkün değildir. İnsan haklarının kaynağının doğrudan insan olduğu fikrini kabul etmek, kültürlerarası siyaset içinde de haklar sorununun yeniden tartışılmasını mümkün kılacaktır. Bu süreç içerisinde salt demokrasinin altını çizmenin yeterli olmadığı yanında, kültürel yorumlamalar da önem kazanacaktır. Tebliğimin başında ifade etmeye çalıştığım gibi, sufilik mesajındaki sulh-i kul ilkesinde olduğu gibi, doğrudan insana yönelik mesajlar veya söylemlerle demokrasi desteklediği sürece insan hakları uygulamaları kültürel farklılıkları da, kültürlerarası siyasetin bir gereği olarak gözetmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S. Akbar (2000) *Bağdat Kapılanında Medya Patronları, Yüzyılın Sonu (Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor)*, Ed.Nathan Gardels, Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, 2.baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, İstanbul.
- Türmen, Rıza (1999) "Avrupa ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Geriliminde Namus ve Şeref", *Türk-Alman Sempozyumu*, Körber Vakfı, Hamburg.
- Tacar, Pulat (1999) "Avrupa ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Geriliminde Namus ve Şeref", *Türk-Alman Sempozyumu*, Körber Vakfı, Hamburg.
- Sikkink, Kathryn and Smith, Jackie (2002) "Infrastructures for Change: Transnational Organizations 1953-93", *Restructuring World Politics, Transnational Social Movements, Networks, and Norms*, Editors.Sanjeev Khagram, James V.Riker and Kathryn Sikkink, Social Movements, Protest, and Contention, Vol.14, University of Minnesota Press, Minneapolis, London